

UTÓSZÓ

E sorok írója átlátja emberi képességeinek határait, amikor egy ilyen feladat vállalása előtt, közben és után azt mérlegeli, mi mindennek kellett volna még utánajárnia. Hiszen hallott olyasmit, hogy Topolyán a teniszpálya alatt nyugszanak az ott kivégzettek, akiket annak idején a még ott álló kis tavacska mocsarába temettek. Hallott arról, hogy Zomborban az autóbusz-pályaudvar betonja alatt és onnan kisebb-nagyobb távolságra több tömegsír van száz és száz tetemmel. Hallott arról, hogy Palánkán, Hódságon akkor vesztette gyökerét a magyarság, amikor ott is lezajlottak a felelősségre vonásnak induló, de egészen mássá torzuló események. Szenttamáson nem sikerült olyan embert találnia, aki legalább annyira hitelesen elmondta volna, hogy mi történt náluk, mint amennyire hitelesen elmondták más falvak lakói vagy elüldözöttjei.

Az adott körülmények között nem a teljes igazság feltárása volt a cél – ez a tudósok, történészek feladata –, hanem az, hogy nyilvánosságra hozzuk: ilyen dolgok történtek itt a magyarokkal, azóta azonban nem volt szabad ezekről beszélni, még csak az adatokat sem volt szabad összegyűjteni.

Azt kellene elérni, hogy egymás szemébe nézhessünk. De hogy ezt megtehessek, félre kell túrni a földet a szabadkai temető árkából, sőt a ráhordott szemetet is, hogy végre megtudjuk: mi igaz abból, hogy ott százakat végeztek ki. Mi igaz abból, hogy a tótfalusi plébános bőrért lenyúzták, majd be is sózták, mielőtt megölték? Mi igaz abból, hogy...

De ehhez már kevés egy újságíró, egy szerkesztőség, ha mégoly sok barátja, informátora, történész segíti is a munkában. Hát hiszen hogyan ellenőrizze ő annak hitelességét például, hogy a lágernak, lógernak nevezett gyűjtőtáborokban csakugyan nem kaptak a foglyok hónapokon át sőt az ételbe, ami hasonló szimptomákat vált ki, mint a tífuszéi. Azt pedig sokan állítják, hogy sőt nem kaptak, és hogy a táborlakók között tífuszjárvány dúlt 1945-ben.

Dr. Mészáros Sándor összegezést készített arról, hogy a Bácskában hány háborús bűnös lehetett a magyar nemzetiségű lakosság között. Azt

a listát tanulmányozta át, amelyet a háborús bűnök kivizsgálására létrehozott hivatalos bizottságok állítottak össze [a bizottságok anyagának lelőhelye: Muzej socijalističke revolucije Vojvodine (újabbban: Istorijski muzej)]; Fond anketne komisije; Újvidék]. A listát 1945 novemberében zárták le, összesen 1235 személy volt rajta. (A bizottság hivatalos szerb elnevezése: Komisija za utvrđivanje ratnih zločina okupatora i njihovih pomagača.) Dr. Mészáros a névsorból kiszelektálta a németeket és a ruszinokat, valamint a magyarországiakat, és az alábbi eredményre jutott: Szenttamáson 31 háborús bűnösnek minősült helybeli magyar polgári személy volt, Zsablyán 98, Sajkásszentivánon (Sajkaš) 3, Temerinben 7, Újvidéken 38, Gardinovcin (Dunagárdony) 14, Đurđevón (Sajkásgyörgye) 27, Mozsorban (Mošorin) 65, Titelen 9, Vilovón (Tündéres) 15, Lokon (Sajkáslak) 22, Csurogon 239 és végül Becsén 133. Volt még 93 hivatalnok, 26 katonai személy, 79 csendőr és rendőr. Ez összesen 899 háborús bűnös magyar személy. Tudni kell azonban, hogy nem minden háborús bűnöst ítélték halálra. Dr. Mészáros megítélése szerint a bizottság egyes helységekben valószínűleg a bűnösök közé sorolta a felszabadulás napjaiban kivégzett személyeket, hogy igazolja a cselekményt.

Az összegezést végző dr. Mészáros egy alkalommal beszélgetett Svetozar Kostić Čapo egykori tartományi OZNA-főnökkel, aki úgy vélekedett, hogy a felszabadulás napjaiban körülbelül húszezer magyart végeztek ki.

Az események zajlása idején – amint ezt Mindszenty hercegprímás leveléből láthattuk – elég sokan tudomást szereztek róla, és nagyon sokan túlzott adatokat emlegettek. Maga Mindszenty 40–50 ezer kivégzett magyar áldozatról tesz említést a Gyöngyösi külügyminiszterhez írt levelében. Ide tartozik Illyés Gyula naplójának alábbi részlete is: „A Délvidéken harmincezer magyart megöltek.” (1945. május 27.) A néhány nappal későbbi, június 5-i feljegyzés már többet említ: „... A tervezett kemény hang helyett igen leverten kezdek az előadásba a magyarság helyzetéről: negyvenezer magyart a Délvidéken megöltek.”

Az adatgyűjtés során ennél sokkal nagyobb számokat is emlegettek az adatközlők, ez azonban nyilvánvaló túlzás. Lehetetlen persze ebben a kérdésben ilyen módon egzakt megállapításra jutni, de ha már belebonyolódunk – s akarva, nem akarva bele kell bonyolódni –, hadd legyen itt a saját véleményünk: Talán a már említett oznás tiszt becslésével lehet egyetérteni. S ha ezzel összevetjük dr. Mészáros becslését, amely szerint 899 magyar háborús bűnös volt ezen a vidéken, akkor kiderül, hogy a

megtorlás meghaladta azt, amit – szabad-e így fogalmazni? – megérdemeltünk. De még ezt az említett 899-et is, hogyan vonták felelősségre?

A. Sajti Enikő az 1942-es sajkásvidéki és újvidéki eseményekről ezt írja a Délvidék 1941–1944 című könyvében: „A januári dél-bácskai és újvidéki megtorlás áldozatairól különböző, meglehetősen ellentmondó adatok állnak rendelkezésünkre. Közvetlenül a »hideg napok« után keletkezett egyes források 6–7 ezerre, mások 8–10 ezerre becsülték a halottak számát.” Ennél több áldozatról sehol sem esik említés. A kisebbik számot a Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije; Dokumenti Nemačkog Rajha 1941. XII/1. című kiadvány (Beograd, 1973) tartalmazza, a nagyobbikat pedig a budapesti Országos Levéltár. Vessük össze ezt a legnagyobb számot az említett – valószínűnek tartható – 20 000 magyar áldozat számával, s megértjük, hogy ez utóbbi áldozatokkal legalább annyit kell foglalkoznia a történettudománynak, mint az előbbivel. S nemcsak a történettudománynak, hanem a közvéleménynek, az irodalomnak, a filmművészetnek; s az áldozatok a köztéri szobrokból is érdemelnek annyit, mint mások, hogy a tudatunkban helyreálljon az egyensúly. Mi csak azt szeretnénk elérni, hogy a világ megtudja, mi történt itt a magyarokkal 1944-ben. Ez hozzátartozik a történelmi igazsághoz, amit ugyan lehet leplezni ideig-óráig, mint a Kanizsán kivégezettek tetemeit is, de mi történik, ha jön az olvadás, és felenged a fagy? Nem szabad megengedni, hogy az igazságot a kutyák kaparják ki, és húzzák szét koncként a világ szörnyülködése közepette.

Für Lajos Mennyi a sok sírkereszt című füzetében foglalkozik a magyarokkal szemben elkövetett megtorlással, és ezt írja: „A különböző, főként csetnikekből álló bandák 1944 őszén elképesztő bűncselekményeket követtek el. Amerre útjuk vitt – írja Sulyok Dezső –, nyomukban pusztulás járt. Romok, feldúlt családi otthonok, legyilkolt gyermekek, meggyalázott asszonyok, válogatás nélkül lemészárolt ezrek, tömegsírok mutatták a délvidéki magyar nép szívbemarkoló tragédiáját. Ezek a »bosszúbrigádok« néhol egész falvakat válogatás nélkül kiirtottak, másutt előre elkészített lajstromok alapján szedték össze áldozataikat és ölték őket halomra. Újvidéken a Magyar Közművelődési Szövetség tagjait azzal terelték össze, hogy közmunkára viszik őket, majd az összerelt 1200 embert a sportpályán halomra géppuskázták. Másokat kommunista kényszertáborokban kínoztak halálra. (...) Tito később a magyarokkal szemben elkövetett vérengzésben való részesedés címén a csetnikek egy részét elfogatta és közülük 28-at kivégeztetett.”

Az idézetben többfajta túlzást vélek látni. Első, hogy a megtorlásra nem volt jellemző a gyermekeken kitöltött bosszú, a falvak teljes magyar lakosságának kiirtása; ha egész falu magyar lakossága lakott, akkor arról beszélhetünk, hogy sokakat lemészároltak, a maradékot pedig kitelepítették, vagyonától megfosztották, és táborokba zárták őket, ez pedig mégsem azonos a kiirtással. Arról sincsen tudomásunk, hogy a magyarokon elkövetett cselekmények miatt 28 csetniket kivégeztek volna. Erről az adatról maga Für Lajos is megjegyzi, hogy inkább a németekkel kollaboráló nagyszerb nacionalizmussal való leszámolás jegyében történt.

Szólnunk kell még néhány dologról, ami arra vonatkozik, ki felelős – nem az elkövetett cselekményekért, hanem – azért, hogy minderről mindmáig hivatalosan nem nyilatkozott a jugoszláv állam.

Ebben nagy felelősség hárul a magyar államra, amely nem tett semmit azért, hogy az egész kérdéskör megfelelő módon napirendre kerüljön. Az előzmények, tehát a negyvenegyes és negyvenkettes események, a főleg szerbeken és zsidókon elkövetett atrocitások felkutatásán készségesen, néha már-már mazochista módon buzgólkodó magyar állam és történészei mit sem tettek a tények felderítése érdekében; s ha akadt író, emigráns kutató, aki ilyesmire vállalkozott, annak kiátkozás volt a fizetése.

S legvégül itt van a mi felelősségünk, vajdasági magyaroké! A saját magunk iránti felelősség. Ha csak azt említem, hogy az itteni magyar sajtó – egy olvasói levelet és az utána következő rövid vitát leszámítva – soha, egyetlen cikkben sem tette szóvá 45 év alatt, hogy mi történt itt a felszabadulás napjaiban, sőt a Szabad Vajdaság a csurogi magyarok kitelepítését szinte győzelemként ünnepelte, azt hirdette, hogy a vétkesek végre elnyerték méltó büntetésüket, akkor leszögezhetjük, hogy nem akadt egyetlen újságíró, aki a tömegtájékoztatási eszközökben az ügyet szóvá merte volna tenni. Felbecsülhetetlen érdeme van Burány Nándornak, aki Aleksandar Ranković jugoszláv államfőhelyettes, a belügyek felelősének bukása után úgy ítélte meg, hogy eljött az ideje, hogy ezt is feldolgozza legalább egy regényben: ez az összeroppanás, melyről ebben a könyvben már említés történt.

Újvidék, 1990. december 17-én

Matuska Márton

FATA LIBRIS
(Utószó *A megtorlás napjai* harmodik kiadásához)

A megtorlás napjai első, újvidéki kiadásának 1991 könyvhetére kellett volna megjelennie 3000 példányban. Az akkori címjavaslatok a délvidéken lezajlott történetnek megfelelően a *vérengzés*, a *rémuralom* kifejezést tartalmazták, a kiadó azonban nem tartotta helyesnek, hogy a gyászos történetről szóló könyv a címében is véres és gyászos legyen. Több okom volt belemenni a kompromisszumba, és elfogadni a *megtorlás* kifejezést tartalmazó címet. Éppen elég aggodalom élt bennem, hogy a kötet esetleg soha sem fog megjelenni, ha már a cím miatt is huzavona támad a könyv körül, én viszont nagyon szerettem volna Budapesten, a könyvhéten megjelenni vele. Hiszen mi lett volna időszerűbb 1991-ben, a kelet-európai népek csalóka tavaszán, mint kiállni a világ elé, és közölni, hogy az akkor még irigyelt jugoszláviai magyar sors éppen olyan gyászos, mint a többi utódállam magyarjaié, sőt, annyival még rosszabb is, hogy a Kárpát-medencében mérvadó személyiségek közül is sokan – tájékozatlanságból – pozitív példának tekintik. Akkoriban már látszott Jugoszlávián a gyors bomlás sok-sok jele. Félő volt, hogy olyan változás is bekövetkezhet, melynek folytán nemcsak a könyv nem jelenhet majd meg, hanem esetleg eltűnik a kézirat. Akár azzal együtt is, aki a megjelentetésén fáradozik. A szerb sajtóban igen heves tiltakozás folyt még a gondolat felvetése ellen is, hogy a hős Tito és a magasztos felszabadítási mozgalom nemes lelkű katonáit, a „felszabadítókat” olyan szörnyű vádakkal illessék, hogy tömeggyilkosságokat és embertelenségeket követtek el.

Amikor a VMDK a nyilvánosság előtt felvetette a kérdést, hogy mi történt velük a háború utolsó hónapjaiban, a Magyar Szó szerkesztőségében két szerkesztőbizottsági ülésen vitattuk, hogy a lap vállaljon-e szerepet a tények kutatásában és megszéllőztetésében. A legjobb barátaim között is akadtak, akik örültségnek tartották az ötletet, s esze-

mentnek azt, aki megvalósításában részt vesz. Azzal érveltek, hogy emiatt az egész itteni magyarság súlyos árat fog fizetni. Végül a szerkesztőbizottság mégiscsak megbízott a munkával. Azonban szerettem volna legalább némi védelmet is találni. De hát hol? Az az ötletem támadt, hogy valamelyik neves, nemzetközi hírű politikushoz kellene fordulnom. De ki legyen az? Végül Habsburg Ottóra esett a választásom. Münchenből megszereztem a címét, és írtam neki egy levelet. Ebben mindössze azt közöltem vele, hogy belevágok a téma nyilvános kutatásába. Nem kérek tőle egyebet, csak hogy vegye tudomásul. Nem kis álmélkodásomra, szinte postafordultával válaszolt. Azóta sem köszöntem meg neki. Megvallom, aggódtam magam miatt is, de ha kérdezték tőlem, nem félek-e, magam is csodálkozva állapítottam meg, hogy aggodalmam nem vegyül félelemmel. Tudtam, hogy egy nagy, történelmi igazságunk kimondásának jött el az ideje, s ha meghátrálok én, aki a kutatást magamra vállaltam, akkor ki tudja, mikor lesz újabb alkalom, hogy foglalkozunk vele.

Ilyen dilemmáktól gyötörve kezdtem írásokhoz, és munkám folyamatosan jelent meg a Magyar Szóban '45 nap '44-ben címmel, mintegy 130 folytatásban. A cím arra a másfél hónapra utalt, amelynek során a magyarírtás a leghevesebben folyt. Akkori főszerkesztőnk ugyancsak molesztálhatták Milošević emberei, hogy legyen már vége a sorozatnak. Ezt abból gondolom, hogy ő meg egyre kérdezgette tőlem, abba hagyom-e már az írást. Egyébként sem a szöveg tartalmára, sem az újabbnál újabb kéziratkötegekre nem tett megjegyzést. Az írást és a közlést nem hagyhattam abba, mert a tényanyag egyre csak szaporodott. Megtört a jég, egyre többen nyilatkoztak, s érkeztek hozzám az aláírt és a névtelen levelek is, amelyekben újabb és újabb adatok jutottak tudomásomra.

Az 1991. esztendő elejére a cikksorozatból és a később összegyűjtött anyagból összeállt tehát a kötet. Ragaszkodtam ahhoz, hogy mi, délvidékiek adjuk ki. Ne keltsük azt a látszatot, hogy Budapest mögé bújunk, noha tudtam már akkor, hogy ebben az ügyben az anyaország-nak is lesz még tennivalója.

Végül tehát csak megjelent a könyv, noha eléggé félreérthető címmel. Arra lehet ugyanis következtetni belőle, hogy a tetteseket – első-

sorban az itteni többségi nemzet tagjait – a magyarság részéről olyan sérelmek érték, amelyeknek a megtorlása indokolt volt, legfeljebb annyi kifogást lehet ellene felhozni, hogy a számonkérés el lett túlozva. A Délvidéken elkövetett vérengzés esetében azonban nem erről van szó. A kivégzettek tömege – zöme – semmivel sem szolgált rá a büntetésre! Inkább csak arról beszélhetünk, hogy alapos vizsgálattal néhányukról be lehetett volna bizonyítani vétkeességüket, némelyekről még az is, hogy valószínűleg szabályos bírósági úton is halálbüntetést érdemeltek volna. A tömeges kivégzések, az azokat megelőző rendszeres kegyetlenkedés, a szinte módszeresen alkalmazott halálra kínzás azonban semmivel sem igazolható. Mint ahogyan az sem, hogy ami megtörtént, azt el kellett hallgatni. Ha a tettesek be tudták volna bizonyítani rémtetteik indokoltságát, akkor azt nem iparkodtak volna minden módon évtizedekig tabuként kezelni, s úgy tenni, mintha semmi sem történt volna néhány fasiszta népellenesség kivégzésén kívül.

A könyv megjelent, de valami oknál fogva néhány napot késett. Éppen annyit, hogy a könyvheti bemutatkozásról lemaradt.

Nem sokkal később jelentkezett telefonon egy számomra teljesen ismeretlen személy Budapestről, és közölte, hogy *Montázs* néven bejegyzett könyvkiadója van, s munkámat megjelentetné Budapesten tizenkétezer példányban. Azt válaszoltam, most már kiadható a fővárosban is. Csakugyan megjelent a könyvem, de nem sokkal később a könyvkiadó csődbement. Tulajdonosa szólt, hogy van még raktáron tízezer példány, ha akarom, vigyem el, mert különben zúzdába kerül. Elhoztam. Az idén elfogyott. Úgy fogyott el, hogy a világ különböző tájain élő magyarok, magánszemélyek, szervezetek, s esetenként – főleg Antall József miniszterelnökség idején – a Magyar Külügyminisztérium és magyar külképviseleti vezetők segítségével – könyvemmel beutaztam a világot Vancouvertól Melbourneig, Stockholmtól Luganóig. Meg persze a Kárpát-medencét is Kovásznától Pozsonyig. Nagyon sajnálom, hogy Dél-Amerikába nem jutottam el. Nem azért, mert nem láthattam Rio de Janeirót meg az Aconcaguát, hanem mert tudom, hogy az amerikai kontinens túlsó felére is sok délvidéki kimenekült a vérengzések miatt. Egy alkalommal levelet kaptam Braziliából. Egy óbecsei származású személy kérte, engedjem meg, hogy a könyvet

lefordítsa spanyolra. Természetesen megengedtem, mint ahogyan nem volt ellenvetésem a német, az angol és a francia fordítás ellen sem, sőt mindent megtettem, hogy elkészüljenek. Meg is jelentek. A spanyol fordításra ajánlkozó személy azonban nem válaszolt többé.

Útjaimra a hónom alatt, a hátamon, a keblemen, a fejem tetején vittem magammal a könyveket, hogy kézipoggyászként kezeljék a repülőn, mert különben extra díjat kellett volna fizetnem, amire nem volt fedezet. Amerre megfordultam, mindenütt magyarok vendége voltam. A Délvidékről kivándoroltak fogadtak be, szinte kézzől kézre adtak, hogy vendégül lássanak, mert nyilatkozni akartak, hogy tőlük is összegyűjtsem 1944/45-ről, amit máshol talán nem is tudtam volna. A legtöbb esetben kiderült, hogy sokan, nagyon sokan közülük azért mentek el itthonról, mert őket illetve családjukat is érintette a vérengzés.

Időközben hazát váltottam néhányszor. Méghozzá a groteszk példabeszédként emlegetett módon: lakóhelyemről, Újvidékről ugyan soha ki nem jelentkeztem, viszont elfogyott a talpam alól az ország, amelynek állampolgára voltam. Ma ott tartok, hogy egykor volt mostoha hazám, Jugoszlávia utódállamában, Szerbiában, ha személyi igazolványt, útlevelet kell váltanom, vagy ha önkormányzati, tartományi vagy országos választások tartásakor jelölt akarnék lenni, s ehhez a törvényi feltételek miatt állampolgársági bizonylatot kell beszereznem, olyan dokumentumot követelnek tőlem, amely nem régebbi hat hónapnál. Ebből következtetni lehet, hogy maga az állam, amelynek polgára vagyok, nem nagyon bízik önmaga szilárd és tartós létében. Minden hivatalos állítással szemben.

A második világháborút követő magyarelles atrocitások kutatása folyamatosan tart azóta, hogy nyilvánosan elkezdődött. Sok részletre fény derült, ami megerősíti mindazt, amit már az első nekifutásra sikerült megállapítani *A megtorlás napjaiban*. A könyv ma is megállja a helyét, s mivel egyelőre még senkinek, a szerzőnek sem volt ereje jobb összefoglalót készíteni, szükség van ennek az újabb kiadására. A helyi ismeretek azonban mára jócskán kibővültek, sok minden pótlásra, pontosításra szorul. Ezért jó lenne, ha a közeljövőben feldolgoznánk az újabban napvilágra került részleteket is. Talán bizhatunk benne, hogy erre is sor kerül majd.

A könyv első megjelenése óta megszűnt az az ország, a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság, amelyben lezajlott a tömegmészárlás. Az állam kimúlásakor már nem ez volt a neve, azonban bárhogyan is neveztek, sosem vállalta magára a véres cselekményt. Pedig ma már bizonyítható, hogy ami a második világháború utolsó hónapjaiban a Délvidéken élő magyarokkal történt, azért semmilyen más hatalom, mint a belgrádi székhelyű a felelős.

Mi történt velünk 1944 októbere és 1945 júniusa között?

Tito fegyveresei, fegyveres pártkatonái, helybeli szláv – elsősorban szerb – lakosok hathatós segítségével több tízezer ártatlan magyar polgárt likvidáltak. Ezt a kifejezést használták a tettesek és cinkosaik. A temeket ma is egykori dögtemetők, temetőárok, beomlott kutak, árvizek háborgatta folyópartok rejtik. Ha még rejtik. Mert az elmúlt évtizedekben sok tömegsír megsemmisítettek. Többek között a csurogit, amelyet rabokkal kiásattak, a csontokat teherautókra rakták s a kulai bőrgyár hulladéktelepére hordták. Ki tudja nyughelyüket majd feltárni?

Az áldozatok névsora csak itt-ott, egy-egy helységben került elő. A teljes veszteségről lényegében tehát ma sem tudunk pontosabb számot mondani, mint amennyire azt még abban az időben becsülte Mindszenty József hercegprímás a Göngyösi külügyminiszterhez írt levelében és Illyés Gyula a naplójában. Hasonló értékű – tehát viszonylagos – az a becslés is, amely néhai dr. Mészáros Sándor történésztől származik. Valójában ebbe a kategóriába tartozik az a következtetés is, amelyre A. Sajti Enikő történész jutott.

A részletek feltárása sok mindenre rávilágít. Megállapítható belőlük, hogy a valós tényállás gyakran lesújtóbb az emlékezetben megőrzötnél. Példának álljon itt, hogy a Temerinben történekről, amikor jelen könyvem anyagát gyűjtöttem, még azt mondták adatközlőim, hogy – amint *A megtorlás napjaiban* olvasható – a temetőben legfeljebb kétszáz áldozat lehet. Voltak, akik ezt az állítást is túlzónak vélték. A faluban általában 80-100 áldozatról beszéltek. Amikor aztán megindult a módszeres kutatás a hozzátartozók között, kétszázhatvan áldozat neve halászódott elő az emlékezetből. Mint ahogyan az is kiderült, hogy nem egy, hanem több tömegsír van, s az is, hogy nem csupán tömegsírokban nyugszanak áldozatok.

Voltak, akik kétségbe vonták, hogy a likvidálás olyan embertelen módon folyt, amint azt egyes tanúk és visszaemlékező hozzátartozók ábrázolták. Csakhogy megszólaltak olyanok is, akik – kevesen – túléltek a kínzásokat. A felderített részletekből látható, hogy a válogatott módszerekkel alkalmazott kegyetlenkedés nem kivétel volt, hanem szabály. A részletekből azt a legfontosabb, bizonyítható következtést vonhatjuk le, hogy ártatlan magyarok tömegeit állami segédlettel irtották, a hadsereg, az államvédelmi szervek és a berendezkedő Kommunista Párt közreműködésével. Az áldozatokat mindeddig nem rehabilitálták, még kevésbé kárpótolták a leszármazottaikat, hozzátartozóikat. (Egyetlen egy példát tudunk csupán: a zombori bíróság 2007. december 4-i döntésében kimondja az 1944. december 11-én, otthonából elhurcolt Mérei Istvánról, hogy ártatlanul végezték ki.)

„Az áldozatok pontos száma aligha fog valaha is napvilágra kerülni” – olvasható az 1991 tavaszán megjelent könyvben. Az állítás máig nem veszítette érvényét. Pedig azóta sok új könyv készült el, jelentőségük felbecsülhetetlen, annak ellenére, hogy csupán egy-egy településre vonatkoznak. Ma már az áldozatok nevével bizonyítható, hogy Csurog, Zsablya és Mozsor községek teljes magyarságát kollektív bűnössé nyilvánították, s az összesen mintegy 5000 magyar egy ötödét megölték. A maradékot pedig (a gyermekeket is beleértve) mindenétől megfosztva elhurcolták és koncentrációs táborba zárták, majd azokat, akik mindezt túléltek, mai napig tartó hatállyal kitiltották szülőfalujukból. Itt is ahhoz a visszás elvhez tartotta magát a helyi és a központi hatalom, hogy akit megöltek, az ab ovo háborús bűnös, akinek a vagyonát is el kell kobozni. Holott a logikai sorrend azt követelte volna, hogy előbb a vétkeiséget kell megállapítani, s azt követheti majd a minősítés és bűnhődés vagy a felmentés.

Tizennyolc év telt el azóta, hogy a történelmi VMDK, a délvidéki magyarok első, szabadon alakított politikai szervezete szóvá tette a vérengzést. Azt kérte, nem sokkal a megalakulása után, hogy tudományos módszerekkel, az állam segítsen feltárni az eseményeket politikai háttérükkel együtt. A belgrádi székhelyű állam nem reagált azóta sem. Hacsak – például – azt nem tekintjük közvetett válasznak, hogy az egyik legvéresebb esemény színhelyén, Csurog faluban 1994 óta

- a dögtemetőben, ahol mintegy félezer kivégzettet ástak el - rendre eltűnik a felállított szerény emlékkereszt. Tetteseit a hatóság sosem kereste. E sorok írásakor rögzíthetjük azt a furcsaságot, hogy a 2007 őszen felállított emlékkeresztet ismeretlen tettesek ismét kitörték, majd - most jön az újdonság - ugyanolyan titokzatos módon vissza is vitték a helyére. Az újvidéki temetőben 1990-től, az első megemlékezéstől kezdve tizenkét éven át évenként ismétlődött ugyanez az ottani emlékkereszttel. A tizenharmadik még áll. De a városi hatóság nem reagál a követelésünkre, hogy a kivégzett magyarok emlékére méltó emlékművet kell állítani, hasonlóan ahhoz, mint amelyet az 1942 telén megölt szerb és zsidó áldozatok kaptak. A 2008-as általános választásokra készül, három magyar pártból létrejött Magyar Koalíció felvette programjába a megfelelő újvidéki emlékhely kialakítását is. Újvidék az egyik legnagyobb magyarellenés vérengzés színhelye volt. De nem sokban marad el tőle Szabadka és Zombor, a Tisza mindkét oldalán fekvő, magyarok által nagy számban lakott több helység, és hasonló mondható el Temerinről és Szenttamásról is. Ez utóbbiról *A megtorlás napjainak* írásakor még csak sejteni lehetett, hogy a szörnyűnél is szörnyűbb dolgok színhelye volt, de a megjelenés előtt álló kötet kézírata (valószínűleg *Szenyes diadal* címen fog megjelenni) már bizonyítja is a korábbi feltételezést.

Könyvem megjelenése óta az alábbi, egy-egy helység eseményeit részletesen ismertető kötetek jelentek meg magyarul, melyeket a kutatók és az olvasók figyelmébe ajánlok, mert jól kiegészítik itt olvasható első munkámat. A megjelenés sorrendjében: 1. Mojzes Antal: *Halottak napja Bajmokon*. (Cnesa, Magyarakanizsa, 1994. Kiegészítés jelent meg füzet formájában *Mementó, Bajmok* címen a grafoprodukt kiadásában Szabadkán 2004-ben.) 2. Forró Lajos: *Jelöletlen tömegsírok Magyarakanizsán, Martonoson és Adorjánon* (Szerzői kiadás, Szeged, 1995. Újabb kiadása: Hálózat a Szabad Információért Alapítvány, Szeged, 2007.) 3. Teleki Júlia: *Visszatekintés a múltba* (Napló, Újvidék, 1996. Újabb kiadásai: *Keresem az apám sírját*, Logos, Tóthfalu, 1999. *Hol vannak a sírok*, szerzői kiadás, Óbecse, 2007.) 4. Szloboda János: *Zentán történt '44-ben* (JMMT kiadása Újvidék, 1997. Újabb kiadása: Kráter, Pomáz, 2005.) 5. Papp Imre: *Ez a mi kálváriánk, Viharos idők viharos napjai /*

Emlékezés az ártatlan áldozatokra 1941 - 1944. Szerzői kiadás, Szivác, 1999.) 6. Ádám István, Csorba Béla, Matuska Márton, Ternovác István: *A temerini razzia.* (A VMDP Történelmi Bizottságának kiadása, Temerin, 2001.) 7. A bezdáni vérengzésről nem készült külön könyv, de a Dr. Balla Ferenc - Dr. Balla István testvérpár feldolgozta az ot-tani kivégzéseket, összeállította az áldozatok névsorát a *Bezdan története | A jugoszláv katonai közigazgatás bevezetésétől a termelő parasztszövetkezetek felbomlásáig - 1944-1953* című monográfiában. (Logos, Tóthfalu, 2001.) Névsorok jelentek meg *Memento* címen a Szabadkán és a környékén kivégzettekről Sinkovits Ferenc gyűjtése alapján 1994-ben, 2001-ben és 2003-ban. A bennük közölt adatok egyre teljesebbek lettek, de a kivégzés körülményeiről a füzetek nem tartalmaznak le-írást, sem oknyomozó elemzést. Kiadjuk: Az 1944-ben Kivégzettek Szabadka Város Történelmi Emlékbizottsága.

Hogy Belgrád nem adta jelét, hogy akár csak tudomása lenne a történekről, azon nem is kell nagyon csodálkozni, ám sokáig hasonló volt a helyzet Budapesttel is. A kilencvenes évek eleje óta a megemlékezésekre ugyan rendszeresen elmennek a magyar külképviseletek delegációi, de a Magyar Kormány és a Külügyminisztérium máig nem vetette föl a kérdést államközi tárgyalásokon. Legalábbis a nyilvánosság ilyenről nem tud. Két budapesti eseményt kell megemlíteni, amely a hallgatás megtörését jelenti mégis. Az első az, hogy 2004. november 28-án, a magyar főváros katolikus főtemplomában, a Bazilikában engesztelő szentmisét mondott az áldozatokért Bábel Balázs kalocsai érsek, amelyen jelen volt Erdő Péter budapest-esztergom-i bíboros is. A másik, hogy ugyanazon esztendő decemberében, a Magyar Országgyűlés napirendjére tűzte a hatvan évvel korábbi ügyet és elitélő határozatot hozott róla.

A téma kutatásának történetét a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság egy 2003. október 24-én és 25-én tartott tanácskozáson összegezte. Munkája eredményét a 2004-ben kiadott, *Rémuralom a Délvidéken* című könyvben tárta a nyilvánosság elé a Csorba Béla, Matuska Márton, dr. Ribár Béla személyében kijelölt szerkesztőbizottság. A kötetben található egy tanulmány arról is, hogy ki foglalkozott már a történekt kutatásával. Elsősorban a fentebb felsorolt, délvidéki, kizáró-

lag helytörténészek, írók és publicisták munkáira szeretném felhívni a figyelmet, de egyre több magyarországi hivatásos történész is foglalkozik már a kérdéssel.

Évek óta készül az említett szenttamási kötet, amely csak azért késik, mert folyton újabbnál újabb adatok kerülnek elő, amelyek ismeretében egyre erősödik a vélemény, hogy Szenttamáson zajlott le az egyik legszörnyűbb eseménysor. Hasonló a helyzet azzal az életrajzi vonatkozású kötettel is, amely a bánási Torontálvásárhely (Debellács, Debelyacsa, Debeljača) eseményeivel s a mártírhalált halt Gachal János református püspök sorsával foglalkozik. Eddig ő az egyetlen áldozat, akinek saját emlékhelye van: arcképéről mintázott domborműve áll a helybeli templom előcsarnokában. Egy másik pap, a Csurogon kivégzett Dupp Bálint római katolikus plébános rövid életrajza megtalálható az e sorok szerzője által összeállított *Három mártírunk* című kötetben. Ugyanebben van feldolgozva röviden az Újvidéken kivégzett bankigazgató, Nagy Győző rövid életrajza. Tudomásom szerint más áldozat életrajza még ilyen formában nem jelent meg, eltekintve természetesen azoktól a néhány mondatos adatoktól, amelyek a fentebb felsorolt monográfiákban találhatóak. Pedig vannak, feltűnően sokan vannak olyan kivégzettek, akiknek mindenképpen fel kell dolgozni, és meg kell jelentetni az életrajzát. Hogy csak néhányat említsünk: dr. Deák Leó zombori ügyvéd, volt megyei főispán, dr. Takács Ferenc péterrévei plébános, országgyűlési képviselő, Tiller (Timár) Ferenc író, Kristály István padéi tanító, író, akinek az emlegetése miatt a jugoszláv belügy később meghurcolta Bori Imre akademikust, és még sorolhatnám...

Ki fogja elvégezni ezeket a feladatokat?

Lesz-e olyan intézményünk, amely felkarolja a vállalkozó kedvű kutatókat?

Ilyen kérdések gyötrik *A megtorlás napjai* szerzőjét könyve reprint kiadásának előkészítésekor,

Újvidéken, 2008. április 28-án.

Matuska Márton

